

Frank Saris

Natuurbescherming als hartstocht

Victor Westhoff (1916-2001)

ISVW UITGEVERS

Frank Saris

Natuurbescherming als hartstocht

Victor Westhoff (1916-2001)

ISVW UITGEVERS

Inhoud

I	Proloog	7
II	Opkomst en bemanning	9
	II.1 Silvis horridus	10
	II.2 Heimans, Thijsse en De Levende Natuur	15
	II.3 Vogelbescherming en Natuurmonumenten	19
	II.4 Ontginningsgolf	25
	II.5 Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming en Commissie Weevers	33
	II.6 Slotbeschouwing	39
III	Javaan en jeugdbonder	41
	III.1 Ons Nederlands-Indië	42
	III.2 Remigratie naar het Gooi	45
	III.3 Gymnasium en NJN	50
	III.4 Sjocgroep	55
	III.5 Studie biologie	61
	III.6. Het Kottenboek	66
	III.7 Montpellier	69
	III.8 Nettie, de vrouw van zijn leven	71
	III.9 Slotbeschouwing	72
IV	Oorlog en verdieping	75
	IV.1 De maalstroom van de oorlog	76
	IV.2 De Binnenband van de ANWB	89
	IV.3 Natuur en landschap in oorlogstijd	94
	IV.4 Neutrale jeugdbond	102
	IV.5 Thijsse als inspirator	108
	IV.6 Levenslange vriendschap	113
	IV.7 Bevrijding	120
	IV.8 Slotbeschouwing	124

V	Ingeblazen en wederopbouw	127
V.1	Nieuwe filosofie	128
V.2	Annexatie Duitsland op plantensociologische basis	132
V.3	Wederopbouw, door evolutie of revolutie?	139
V.4	Sollicitatie bij Natuurmonumenten	151
V.5	Promotie zonder dissertatie	157
V.6	Elanden op Voorne	163
V.7	Alleen maar vogels	169
V.8	Conflict over de rol van onderzoek bij Natuurmonumenten	174
V.9	Slotbeschouwing	179
VI	Wetenschap en Landbouw	183
VI.1	Boeren mét of tégen de natuur	184
VI.2	Onderzoeker in Wageningen	201
VI.3	Veel overleg	211
VI.4	Biesbosch	222
VI.5	Slotbeschouwing	227
VII	Theorie en educatie	229
VII.1	Een wetenschappelijke onderzoeksfaciliteit	230
VII.2	Verbreiding van de natuurbeschermingsgedachte	246
VII.3	Nieuw elan	252
VII.4	Slotbeschouwing	259
VIII	Dieptepunt en popularisering	261
VIII.1	Nederland wordt draaischijf van Europa	264
VIII.2	Plantengemeenschappen	270
VIII.3	Het halfnatuurlijke landschap	280
VIII.4	Slotbeschouwing	283
IX	Geobotanie en tegenspraak	285
IX.1	Hoogleraar als ambitie of bij toeval?	286
IX.2	Toetsing Relatietheorie	298
IX.3	Natuur- en Milieukartering: het centrum dat er níet kwam	303
IX.4	Naar een meer perifeer netwerk	309
IX.5	Verrassend afscheid als hoogleraar	311
IX.6	Slotbeschouwing	316

X	Van natuurbehoud naar natuurherstel	319
X.1	Groeiende natuur- en milieubeweging	320
X.2	Natuurontwikkeling	326
X.3	Natuur: bouwmeester of bouwpakket	338
X.4	Afscheid als adviseur bij Natuurmonumenten	346
X.5	Naar een nieuwe wildernis	349
X.6	Slotbeschouwing	360
XI	Dichter en filosoof	363
XI.1	Dichter, tussen Vestdijk en Fens	364
XI.2	Musische plantenwereld	376
XI.3	De levensbeschouwelijke achtergrond van de natuurbescherming	383
XI.4	Een wijs mens denkt niet aan de dood, maar aan het leven	393
XI.5	Slotbeschouwing	397
XII	Epiloog	401
	Personenindex	421

De bijlagen, literatuurverwijzingen en de noten kan de lezer vinden op www.isvw.nl/victorwesthoff.

I. Proloog

‘Dit boek behelst de geschiedenis van een moord’¹, een massamoord uitgevoerd op niet eerder gekende schaal. Zo zou een publicatie van Victor Westhoff over de teloorgang van natuur en landschap van het land van Jac. P. Thijsse kunnen aanvangen. Dit was ongeveer de stijl waarmee Westhoff decennialang zou strijden tegen de zijns inziens moedwillige verkrachting van zijn natuur, zijn leefomgeving. Maar hij kon ook tot tranen geroerd op zijn knieën zitten bij een groepje draadgentianen of bitterlingen. Dit boek is een biografie van Victor Westhoff, die rijdend in een auto door het nog mooie Ierland, samen met een vriend en zijn vriendin, opeens zegt: ‘Als ik doodga, gaat er natuurlijk iemand een biografie over mij schrijven.’ Het is even stil op de achterbank, maar dan zegt de vriendin: ‘Als jij hier nu zo rondrijdt, voel jij je dan ook zo klein?’²

Dit laatste, in zekere zin amusante voorval maakt in het kort de spanning in deze biografie duidelijk. Want waarom een biografie schrijven van een man die zo overtuigd is van zijn eigen toegevoegde waarde en daarover zelf ook al het nodige geschreven heeft?

Zoals de naam Thijsse onlosmakelijk verbonden is aan natuurbescherming en natuureducatie in Nederland in de eerste helft van de twintigste eeuw, zo is de naam van Victor Westhoff verbonden met vele natuurthema’s in de tweede helft van die eeuw. Geen thema binnen de natuurbescherming, het natuurbeheer of de plantensociologie of Westhoff heeft er wel zijn mening over op papier gezet: natuurbeheer, theorievorming, popularisering en educatie, beleidbeïnvloeding, onderzoek, organisatorisch werk, kunst en filosofie. Een hoogleraar verzuchtte eens: ‘Er is geen onderwerp waarover ik kan schrijven zonder de naam Victor Westhoff tegen te komen.’³ Na de periode Van Eeden en daarna vooral Thijsse was er een halve eeuw Westhoff. Hoe heeft hij gedurende tientallen jaren in hoge mate het gezicht van de Nederlandse natuurbescherming kunnen bepalen?

Jac. P. Thijsse heeft, aanvankelijk samen met Eli Heimans, de natuurbescherming in de eerste vier decennia van de vorige eeuw in veel opzichten gedomineerd. Deze periode is in redelijke mate gedocumenteerd en geanalyseerd. Wat ontbreekt, is een beschrijving van de betekenis van Victor Westhoff voor de Nederlandse natuurbescherming, aansluitend op die eerste periode.

Connemara in county Galway, een streek in het westen van Ierland, waar Westhoff vanaf 1965 geregeld inspiratie kwam snuiven. Foto Hans Gorter

Daarin probeert dit boek te voorzien. Het is een thematische biografie. Het leven van Westhoff speelde zich af langs een aantal thema's in de geschiedenis van de natuurbescherming. Je zou kunnen zeggen dat de ontplooiing van Westhoff als het ware parallel liep met belangrijke ontwikkelingen en thema's binnen de natuurbescherming. Is dat tegelijk een 'bewijs' van zijn grote invloed? Dat gaan we zien in deze biografie, die chronologisch is opgezet. Feit is dat hij decennialang nauw betrokken was bij de belangrijkste discussies en veranderingen binnen dit relatief nieuwe werkveld. Tegelijk is er geen natuurbeschermer die zo negatief over de uiteindelijke resultaten van diezelfde natuurbescherming kon schrijven en vertellen als Victor Westhoff. Dit viel bij hem bovendien samen met een voor buitenstaanders bizar gevoel van miskenning. Er valt geen natuurbeschermer te noemen die meer prijzen en onderscheidingen heeft mogen ontvangen, bij leven, als juist Victor Westhoff. Deze biografie kan in zekere zin aan de lange lijst onderscheidingen worden toegevoegd. Tussen deze uitersten, de overtuiging van grote betekenis te zijn en een sterk gevoel van miskenning en mislukking, zullen we laveren.

Het resultaat is een uitvoerige levensbeschrijving van deze bioloog-natuurbeschermer gekoppeld aan de beschrijving van steeds weer andere thema's die in de natuurbescherming in de loop van de tijd op de voorgrond treden. Welke rol speelde Westhoff in de Nederlandse natuurbescherming en hoe kunnen we deze duiden? Was deze ten aanzien van de verschillende thema's van de natuurbescherming hetzelfde? Deze vragen zullen aan de hand van specifieke onderzoeksvragen aan het begin van ieder hoofdstuk nader worden uitgewerkt.

De geboorte van de natuurbescherming in ons land vindt omstreeks 1900 plaats, die van Westhoff in 1916. Daarom komt nu eerst de geboorte van de natuurbescherming aan bod.

II Opkomst en bemanning

Natuurbescherming en de organisaties die zich daarmee bezighouden ontstaan in Nederland aan het eind van de negentiende eeuw. De ontwikkelingen in infrastructuur en landbouw worden vanwege hun effecten op natuur en landschap niet allemaal toegejuicht. De beschermers willen iets van de oorspronkelijke natuur en landschappen behouden. Toch is wat zij teloor zien gaan zeker geen ongerepte natuur. Als we het huidige Nederland vergelijken met hetzelfde gebied aan het begin van onze jaartelling, dan heeft het land

In de negentiende eeuw tonen schilders van de Haagse School hun landgenoten de schoonheid van het Hollandse landschap. Koeien onder bomen van Willem Roelofs, behalve schilder ook entomoloog (1860). In de tentoonstelling in het Haags Museum in 2016, 'Holland op zijn mooist', kwam dit allemaal weer bij elkaar. Thijsse schrijft in 1939 in het voorwoord van F. Koster's boek *Natuurleven in en om Amsterdam*: 'We hadden er aardigheid aan, om in het Rijksmuseum "onze" landschappen op te sporen bij Gabriël, Poggenbeek, Weissenbruch, Du Chatel, de Marissen, Mauve en Roelofs.' Bij een wandeling langs de Amstel naar Ouderkerk en Abcoude: 'Ik vind deze wandeling een van de meest typisch Hollandsche. Ik weet niet, of u van schilderijen houdt, deze wandeling is vol van Roelofs en Gabriël.'⁴ Bron: Rijksmuseum Amsterdam

een heel ander aanzien gekregen. Veel van de oorspronkelijke natuur is verdwenen. De Romeinse geschiedschrijver Tacitus beschrijft deze regionen als *silvis horridus aut paludibus foetidus*, ‘afgrijselijk door zijn wouden, stinkend door zijn moerassen’.⁵ Uit die vijf woorden blijkt trouwens dat het land bij hem niet alleen afkeer oproept vanwege de bossen maar ook door de uitgestrekte moerassen.⁶ Het Nederlandse landschap is in die periode zeer dynamisch, met inbreuken vanuit zee en vlechtende rivieren vanuit Midden-Europa. Hier en daar trokken kudde grazende (grote) hoefdieren rond. Er leefden wolven, bevers en otters met boven hen verschillende soorten arenden. Van dit dynamische landschap met zijn bossen, moerassen en vrij stromende wateren en met daarin levende dieren was aan het eind van de negentiende eeuw nog maar weinig over. Ondanks deze teloorgang en misschien juist wel vanwege dat verlies gaan burgers zich bekommeren om het lot van de natuur.

Het zijn uiteenlopende en kleine groeperingen zoals dierenbeschermers, bosbouwers, vogelliefhebbers en christen-anarchistische vegetariërs (om maar een bijzondere groep te noemen) die allen op de een of andere manier dit priel, deze ‘natuur’ willen behouden. Dit kwam rond de eeuwwisseling samen in een gemeenschappelijk streven naar het beschermen van ‘merkwaardigheden’, monumenten van de natuur. In dit hoofdstuk staan we stil bij de vraag wanneer en hoe in Nederland de natuurbescherming begint. Wie zijn verantwoordelijk voor de eerste gedachten hierover en voor de eerste successen? Welke argumenten gebruiken zij en hoe organiseren deze voorlopers zich?⁷

II.1 *Silvis horridus*

De eerste gedachten over het beschermen van natuur zijn al heel oud.⁸ Vanaf de zestiende eeuw wint op beperkte schaal de overtuiging veld dat sommige dieren positieve menselijke belangstelling verdienen.⁹ Het houden van dieren voor gezelschap neemt in deze tijd toe, niet alleen van honden en katten maar ook van vogels. De meer vriendelijke houding ten opzichte van dieren is niet typisch Nederlands, maar komt ook bijvoorbeeld in Engeland op.¹⁰ Tegelijkertijd neemt onderzoek naar het planten- en dierenrijk sterk toe. Dat geschiedt uit puur wetenschappelijke belangstelling of door praktische problemen, maar heeft tegelijk vaak een sterk religieuze connotatie. Nauwkeurig onderzoek van de natuur kan immers een overtuigend bewijs leveren van de goedheid en wijsheid van de Schepper. Een bekend voorbeeld is de *Katechismus der natuur* van de predikant J.F. Martinet.¹¹ In de negentiende eeuw bloeien in verschillende landen natuurwetenschappen verder op. In Nederland wordt in 1859 de reeks *De Natuurlijke Historie van Nederland* gestart,

met hierin de visie van wetenschappers op de planten- en dierenwereld. Er ontstaan wetenschappelijke genootschappen, zoals de Nederlandsche Entomologische Vereeniging en de Vereeniging voor de Nederlandsche Flora, de latere Nederlandse Botanische Vereeniging (beide opgericht in 1845).¹² Het is de periode waarin de biologische verscheidenheid van Nederland groot is en misschien wel haar hoogtepunt bereikt.¹³ Het landschap was weliswaar door ontbossing en waterbeheer sterk veranderd – de oppervlakte zogenaamde

***Katechismus der natuur* door J.F. Martinet (Bilzenkruid), predikant in Edam en later in Zutphen. Hij is een kenner van de plantengroei en het dierenleven in Nederland, getuige zijn vierdelige *Katechismus der natuur* (1778-1779). Hiermee draagt hij bij aan de popularisatie van de natuurstudie, vooral ten dienste van de versterking van het geloof. Bron: Heimans en Thijssse Stichting**

‘woeste gronden’ is vergeleken met nu gigantisch. Daarnaast hebben de cultuurlandschappen nog hun historische structuur, waarin de mens volgens lang beproefde methoden maar wel dynamisch werkt voor een gemiddeld genomen schraal bestaan.¹⁴

Tegelijkertijd komt in de negentiende eeuw ook buiten de wetenschap een hang naar de natuur op, onder meer bij kunstenaars. Nederland is in dit opzicht een laatkomer. De Romantiek, met haar verheerlijking van de natuur, beleeft in Duitsland al aan het begin van de negentiende eeuw een periode van krachtige bloei. ‘Tachtigers’ zoals Herman Gorter, Jacques Perk en Willem Kloos getuigen op in Nederland zelden eerder vertoonde wijze van hun grote sensibele voor natuur en landschap.¹⁵ Dat de artistieke reactie zo laat op gang komt, heeft misschien te maken met de trage industrialisatie van Ne-

Victor Westhoff was een Nederlands bioloog en natuurbeschermer. Als geen ander bracht hij na de oorlog een doorbraak teweeg in het denken over natuurbescherming en natuurbeheer. Hij was pionier en koploper in uiteenlopende vakgebieden als plantensociologie, vegetatiekunde en natuurbehoud en schreef invloedrijke boeken over planten in het Nederlandse landschap.

Als autoriteit op het terrein van de natuurbescherming zijn de denkbeelden van Westhoff over het ingrijpen van de mens in zijn omgeving nog steeds van groot belang. Het voortbestaan van onze natuur ging Westhoff na aan het hart, niet alleen omdat zij een eigen recht op leven heeft maar ook omdat zij de hoogste en meest directe bron van schoonheid vormt. Hij schreef hierover vele bloemrijke gedichten.

Een uniek mens van wie tot op heden nog geen biografie was verschenen. Die omissie vult *Natuurbescherming als hartstocht op*.

Frank Saris studeerde biologie in Amsterdam en hoger management in Rotterdam. Hij is natuurbeschermer, imker en werkte ruim 35 jaar in managementfuncties bij overheid en NGO's, waaronder 25 jaar als directeur bij Sovon Vogelonderzoek Nederland. In 2007 verscheen zijn boek over de geschiedenis van een eeuw vogels beschermen (KNNV).

